


aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

A favor de la crítica

transcripció de la ponència de Teresa Ferriz

5 de maig de 2017

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

Moltes gràcies. Per convidar-nos, per descomptat, però també perquè crec que el tema que plantegeu és un tema d'absoluta actualitat, de rellevància i que, si em permeteu, ens demana una exigència en aquesta trobada i potser en trobades futures, en intervencions públiques...; crec que tot el que s'ha dit hauria de transcendir.

No parlaré pas de la crítica literària acadèmica, ja s'ha fet al llarg de la jornada; aquesta crítica acadèmica, la del *journal*, la que respon a les lògiques intrínseques del treball universitari, crec que l'han de tractar els acadèmics que ara mateix estan vivint aquella rabiosa actualitat del *publish or perish*, o publiques o et mors. La deixo de banda. Tampoc em referiré, ni molt menys, a la crítica de la crítica; és gairebé un subgènere en l'àmbit dels estudis literaris que han tractat molts pensadors en les darreres dècades del XX de totes les escoles teòriques.

El que vull fer és començar amb aquest inici de comentari del Jaume Claret, que justament es posava a les antípodes del favor de la crítica. El Jaume feia una diagnosi sobre què és el que està passant a la crítica, i sabem que hi ha molts clarobscur, per dir-ho així. El marc és aquest, el de la crítica que s'adreça a un públic majoritari mitjançant els *media*, tots els mitjans de comunicació que tenim avui a l'abast: premsa, televisió, ràdio, internet... Li volíeu dir periodisme cultural literari? Cap problema. En lloc de crítics voleu dir-los, com deia el Jaume, ressenyadors, a tots aquests que es dediquen a comentar llibres? Em sembla perfecte. És una mica el marc en què jo em situo. Hi ha una citació de Ruiz Garzón en què diu que ell no es considera un crític de referència, diu «sóc un ressenyador independent»; aquest és el marc que a mi m'interessa ara.

Des del punt de vista en què em situo ara mateix, crec que el ressenyador no té aquella grandiloqüència del crític que a meitat del segle XX definia el cànon acadèmic, orientava cap

als gustos de l'elit i es proposava elevar el nivell cultural de la nació. Tant se val si li diem ressenyador o crític en minúscules, allò rellevant és que actua amb la modèstia de qui exerceix un ofici, un ofici que s'aprèn diàriament, i per tant s'esforça per fer cada dia millor la seva feina des de la reflexió constant, l'autocrítica i, és clar, el permanent dubte davant de les modes efímeres i banals. A més, la crítica que defenso des del títol d'aquesta intervenció ha de complir sempre un axioma: ha de facilitar l'accés a la literatura per part de la ciutadania, perquè conèixer crec que és exercir un dret cultural que, si compta amb la mediació d'altri, amb aquest acompanyament, s'assoleix amb majors garanties.

Defenso, i així ho tractaré d'exposar ara, que la nostra societat i la nostra cultura necessiten una crítica que tingui com a visió primera la utilitat de qui la llegeix, utilitat en el sentit més noble i genèric: fer emocionar, empatitzar, comprendre, i tots els etcèteres que vosaltres hi vulgueu posar. I que, per tant, la crítica ha d'excel·lir en aquesta vocació de servei cap al lector en el context d'una societat democràtica perquè, sens dubte, la necessitem com a ciutadans, i la necessitem amb tot aquest gran desplegament de tecnologies, de plataformes, d'eines que tenim a l'abast. En un article a *The Guardian* hi deia que necessitem els crítics més que mai: «és una tasca del crític rebutjar el relativisme i el pluralisme de la vida moderna; constantment se'ns bombardeja amb informacions culturals procedents de milions de fonts. En realitat, en aquesta era de la sobreoferta, l'efecte més probable de tantes imatges que competeixen és la indiferència, sinó prenem una elecció estètica i, possiblement, escollirem la consumista, un gust passatger que acabarà caient en l'oblit i essent substituït».

Què us hem de dir d'Internet? Ja n'han començat a parlar: aquelles referències que apareixen en aquells portals de totes les llibreries digitals, etcètera; fixeuvos què diu aquí: «les pàgines de llibreries i ressenyes a Internet presenten la idea democràtica que tot lector té alguna cosa important per aportar, però realment hi ha algú que vulgui llegir-se 600 ressenyes sobre un sol llibre, cadascun amb la seva pròpia idea i valoració per tal d'esbrinar quines són veritablement útils? No m'imagino cap experiència lectora més gratificant, el simple fet de moure-s'hi és esgotador, i després d'haver-ne llegit dues dotzenes segur que ja m'hauran passat les ganes de llegir el llibre». Crec que aquestes citacions, i d'altres que podríem trobar, referma que la mediació és una necessitat, i més amb la pluralitat i la hiperinflació d'informació en què nosaltres estem vivint.

Per situar-nos, aleshores, a favor de la crítica, no tenim una postura naïf, una postura d'aquestes que creiem que tot el que s'està escrivint als diferents canals ho val i que pot existir

una crítica només amb opinions, sense anàlisis ni interpretacions. No ho crec. I tampoc crec aquelles companyes, també naïfs, que repeteixen que has d'anar llegint «perquè jo t'ho dic, perquè jo tinc el principi d'autoritat». I tampoc tinc cap problema, us ho dic amb franquesa, que si un crític em recomana llegir un llibre que no té cap interès per a mi m'està fent perdre un temps que podria dedicar a una altra activitat creativa més enriquidora. La defensa de la crítica és, doncs, útil, parteix d'aquesta utilitat. Si pensem en el servei cap als altres, hem de posar-hi ofici, i no ens podem excusar en la fragmentarietat del canal o la dificultat generacional d'expressar-nos amb altres llenguatges com l'audiovisual, o els que vosaltres vulgueu.

A favor de la crítica, dic, i aquest títol és una aposta per la ciutadania, no pel mercat, i això, és clar, tampoc no implica ideològica o estandarditzada. El valor de la crítica no el dóna el fet de seguir un esquema o afiliar-se al darrer corrent metodològic de l'autor de moda, tampoc el mitjà o el canal on es publica; el seu valor ens l'ha de donar, estrictament, la seva qualitat. Això el que, tot seguit, us proposo: establir uns paràmetres que ens permetin reconèixer una crítica de qualitat, útil socialment i garantia d'aquesta cultura democràtica on estem. Uns paràmetres que no depenen, i repeteixo, ni de la tecnologia ni del canal, perquè tots (mitjans, tecnologies d'últimíssima generació, l'eina que sortirà demà passat) són necessaris per a una correcta ecologia, d'aquest llibre i de la lectura. Cada mitjà, per descomptat, té el seu propi llenguatge, la seva pròpia gramàtica i sintaxi, però els elements bàsics que defineixen una crítica de qualitat no poden ser diferents si ens arriben via blog, llista de correu, un article de diari, un comentari a la ràdio o una entrevista a la televisió. Us proposo de deixar de parlar de la crítica literària als blogs, la crítica literària a Twitter, o a la darrera eina que començarem a utilitzar; és evident que cada canal té les seves pròpies regles, una gramàtica i sintaxi singulars —si m'ho permeteu dir així—, però la qualitat de la crítica no depèn d'aquest canal.

En aquest fil argumental que us plantejo, he fet un esforç per identificar uns trets de qualitat que ens permetrien establir un segell de qualitat d'allò que és la crítica, i aleshores, com a lectors, posar-nos davant d'aquest segell de qualitat ens permetria saber si val la pena invertir-hi un temps o definitivament deixar-lo, com us deia abans. Si sé que un ressenyador no em mereix aquesta garantia, no cal perdre-hi més el temps. Per fer-ho —no m'ho he inventat ni ha sorgit del no-res— he agafat una investigació molt sòlida que s'està portant a terme a l'entorn del periodisme a un nivell global, sobretot arran de la crisi dels mitjans de

comunicació i la premsa, que vosaltres ja coneixeu de sobres. Aquests són els que considero que poden ser uns indicadors que ens ajudarien en aquest camí que us deia d'establir aquests segells. Comencem.

El primer que us he indicat és el de la confiabilitat; no és altra cosa que la confiança que el crític i el mitjà són independents respecte el llibre i l'autor que tracten, i un aspecte que no és menor és aquest que l'autor està escrivint sobre un autor i una obra que coneix. Serien indicadors d'aquesta confiabilitat el pluralisme dels professionals de distintes formacions i entorns, i per descomptat la pluralitat d'autors, gèneres i editorials.

Un altre concepte que podria atorgar aquesta etiqueta de qualitat és la rellevància. Les apreciacions dels crítics, en termes de Raymond Williams, no poden deixar indiferent el lector, i han de fugir de la banalitat. La crítica no pot ser aliena a l'experiència, a les lectures prèvies, a les pròpies concepcions de la literatura; cada crític estableix un diàleg únic que ens permet acostar-nos a una obra des de la singularitat, i ens ajuda a destriar en un món hipersaturat de publicacions. A aquesta rellevància afavoreix, també, els escriptors més joves, amb formació, que han de torbar en la crítica un espai de diàleg i d'autoaprenentatge. El tractament de l'obra i l'autor des de diversos enfocaments, tant reflexius com imaginatius, serien uns adequats indicadors d'aquesta rellevància.

L'interès. Té interès si saps que aquella crítica situa l'obra en el context del lector, si aquest pot acostar-se a les lectures proposades perquè se sent interpel·lat en la seva experiència lectora, i alhora perquè es reconeix, també, en allò més universal, els grans temes de la literatura. Un indicador, en aquest sentit, és l'actualització de la informació, que es dóna de primera mà, i també la capacitat d'incorporar altres referències d'autoritats complementàries.

La proporció. Té a veure amb l'equilibri de la rellevància i l'interès; no totes les obres han de ser tractades igual per part de la crítica: algunes poden merèixer una llarga ressenya i d'altres una breu menció. No totes les obres han de tenir aquells minuts de glòria, i els crítics són els encarregats de fer aquesta selecció inicial.

Un altre concepte és el de l'adequació; hi ha adequació si es llegeix correctament una obra dins del seu context. En aquest sentit, els indicadors serien la informació expressada sobre el context històric, conjuntural, etc.

Un altre d'aquests indicadors, molt important, perquè també ha sortit en aquesta taula i en les anteriors, és la transparència: els lectors no volem que ens enganyin i ens donin publicitat

quan li diuen crítica o qual li diuen ressenya, és igual. Si hi ha relacions interessades professionalment s'ha de dir, per descomptat, perquè els interessos també poden ser legítims, no sempre han de ser obscurs. No amagar-ho, comentar-ho obertament, és un indicador de transparència.

Claredat i comprensibilitat, perquè la crítica de qualitat amb vocació de servei es caracteritza per l'ús d'un llenguatge apropiat i comprensible, gens obscur, que, per una banda, facilita l'accés al llibre per part dels lectors i, per l'altra, mostra una cura, una qualitat i un afany de construir una gramàtica i una sintaxi pròpies que esdevenen reconeixibles pels lectors en cadascun dels canals. És molt important tenir present el canal des d'on s'emet.

Un altre d'aquests trets, per a mi fonamentals, és la incidència. En una societat de debat i confrontació és molt fàcil caure en la banalitat de reproduir l'agenda llibresca; que els ressenyadors es converteixin, per raons de tot tipus, en altaveus acrítics de la indústria del llibre; per això una crítica de qualitat no hauria de fer d'altaveu a una agenda que ja té prou impacte mediàtic per ella mateixa.

Si heu fet l'exercici d'intentar anar posant exemples, veureu que en trobarem un per a cada un en la darrera setmana o el darrer mes; en el cas de la incidència podríem posar, perfectament, Sant Jordi, que té una agenda llibresca claríssima, que està promoguda a partir de la indústria editorial, té uns altaveus mediàtics extraordinaris, però paral·lelament hi ha molts crítics o ressenyadors, alguns dels quals exerceixen com a llibreters —ara estic pensant en els de No llegiu o La Calders—, que han tret, a través dels seus canals, unes llistes alternatives en què deien: bé, a casa nostra no hem venut només aquests llibres, tot i que també hem venut les obres més publicades, per descomptat, i també us proposem aquestes altres llistes. És a dir, ells estan treballant en aquest paràmetre, el de la incidència.

La funció més rellevant, doncs, és centrar-se en els llibres que poden interessar genuïnament els lectors que els segueixen, no només amb aquests altaveus que dèiem.

I finalment he afegit un altre ítem; com veureu, no tots s'han de cobrir (algun sí, potser un altre no), i em sembla que aquest ja és el de l'excel·lència: el del risc. Quan un crític, un ressenyador, s'arrisca, quan inicia un diàleg agosarat amb l'obra i amb el lector, amb tots dos, i fuig de recomanacions simplificadores; s'arrisca perquè no amaga les seves visions i ofereix lectures personals i úniques. De seguida detectem el no-ressenyador, aquell que no s'arrisca, quan inclou valoracions buides tipus «és bo», «és dolent», «m'agrada i ho recomano»...

Aquests són els que he plantejat en un primer moment per començar un diàleg; són deu, són oberts, i són els que jo posaria en una primera llista si demà em demanessin crear una agència de l'actualitat crítica, i als que complissin una determinada numeració suposadament els podríem donar aquest segell de qualitat.

Jo deia a favor de la crítica perquè tinc aquest optimisme de la voluntat gramsciana: sempre he cregut que no tenim un altre temps ni un altre lloc que aquest, i que la crítica que volem i la crítica que ens mereixem com a ciutadans l'hem de construir nosaltres, i sobretot l'hauem d'exigir nosaltres. Per això, la meva petita aportació en aquesta taula és per dir: exigim-la, exigim-la amb criteri, sapiguem què volem exigir, i a partir d'aquí comencem a demanar als mitjans, a aquelles persones que s'hi estan dedicant més o menys professionalment.

Volem una crítica feta, com deia Jason Epstein, un dels fundadors del New York Review Books, amb compromís, passió, caràcter i singularitat. I, si això us ha sonat molt teòric o abstracte —que segur que sí—, sempre podem recuperar el consell que donava Sissman fa uns quants anys als aprenents de crítics, que jo afegiria a tots nosaltres, perquè des dels nostres àmbits som ressenyadors, treballem on treballem (a l'escola, a la biblioteca...): «mai ressenyis l'obra d'un amic, mai ressenyis l'obra d'un enemic, mai pugis en un tren en marxa, mai ressenyis un llibre d'un àmbit que desconeguis o que no t'interessi, i mai refusis córrer riscos quan emetis un judici». Això seria el resum d'una actitud proactiva que cadascú ha de fer des del seu àmbit per avançar, és absolutament necessària en el nostre entorn. Espero que el diàleg sigui punyent.

Moltes gràcies.